

Dokumenty ostatniej woli burmistrzów Starego Miasta Elbląga Piotra Storma (1450 r.) i Wawrzyńca Pilgeryma (1461 r.)

Jednym z tematów chętnie podejmowanych w badaniach jest problem funkcjonowania grup rządzących w średniowiecznych miastach^[1]. Ciekawy przyczynek do rozpatrzenia tej kwestii stanowić może analiza treści dokumentów ostatniej woli sporządzonych przez jej przedstawicieli. Ta kategoria źródeł, jak rzadko która, pozwala bowiem wniknąć w wiele sfer życia prywatnego ludzi średniowiecza^[2]. Poszczególne legaty wskazują bowiem nie tylko na charakter więzi testatora z najbliższą rodziną i krewnymi, ale także jego związki z instytucjami działającymi w mieście. W tym przede wszystkim ze strukturami kościelnymi (kościółami i klasztorami). Wyrazem tego były zapisy na cele pobożne (*ad pias causas*), sporządzane w intencji zbawienia własnej duszy. Dyspozycje te choć nie zawsze są bezpośrednim świadectwem osobistych motywacji i przekonań ofiarodawców, to potwierdzają dominujące w danym środowisku zwyczaje, czy nawet wzorce. W tym miejscu przyjrzymy się zapisom zawartym w testamentach dwóch przedstawicieli elity rządzącej w Starym Mieście Elblą-

---

1 Na temat definicji i badań nad problemem w przypadku między innymi Elbląga zob. R. Czaja, *Grupy rządzące w miastach nadbałtyckich w średniowieczu*, (Roczniki TNT nr 93 z. 1), Toruń 2008, s. 16–25.

2 Ważne uwagi na temat wartości poznawczej średniowiecznych testamentów mieszczańskich sformułował A. von Brandt, *Mittelalterliche Bürgertestamente. Neuerschlossene Quellen zur Geschichte der materiellen und geistigen Kultur*, Heidelberg 1973, s. 5–32. Niepełny przegląd polskich badań nad testamentami mieszczańskimi dał J. Wysmulek, *Urban Testaments in Poland: Research Present and Future*, w: *Uses of the Written Word in Medieval Towns: Medieval Urban Literacy II*, ed. M. Mostert, A. Adamska, (*Utrecht Studies in Medieval Literacy*, 28), Breda 2014, s. 299–312.

gu^[3], w osobach jego burmistrzów Piotra Storma i Wawrzyńca (Lorenza) Pilgeryma. Dokumenty ostatniej woli spisali oni odpowiednio w 1450 i 1461 r., a więc w okresie tuż przed i w trakcie wojny trzynastoletniej, która przyniosła doniosłą zmianę w sytuacji politycznej nie tylko Starego Miasta Elbląga, ale całego państwa zakonnego. Obaj burmistrzowie Starego Miasta Elbląga byli aktywnymi uczestnikami ówczesnego życia politycznego w Prusach. Rozpatrzmy więc czy ślady tego widoczne są także w ich testamentach.

Na wstępie trzeba podkreślić, że nie istniał wówczas obowiązek spisania testamentu. Zazwyczaj nie było nawet takiej potrzeby, ponieważ zasady dziedziczenia majątku określone były w odpowiednich artykułach prawa lubeckiego^[4]. Wspomniane dwa testamenty burmistrzów Starego Miasta Elbląga stanowią część większego zbioru, zachowanych do dziś testamentów mieszczkańskich z Elbląga. Przy czym z drugiej połowy XV w. pochodzi w sumie 111 dokumentów^[5]. Liczba ta nie jest zbyt imponująca, jeżeli brać pod uwagę fakt, że cały ośrodek miejski w drugiej połowie XV w. zamieszkiwało około 10 tys. mieszkańców^[6]. Uwzględniając jedynie osoby sprawujące funkcje urzędowe, to w Starym Mieście Elblągu w latach 1450–1500 r. było ich 85 (wójt, sołtys, kamlarz, rajca, burmistrz)^[7]. Odwołując się do kryterium formalnego, potwierdzenia faktu sprawowania władzy w mieście lub bycia najbliższą rodziną takiej osoby (żona, dzieci, bliscy krewni), w Starym Mieście Elblągu dysponujemy łącznie 16 testamentami osób należących do szeroko rozumianej elity władzy,

3 Testament Wawrzyńca Pilgeryma w współczesnej formie wydał już F[erdinand] N[eumann], *Elbingensia*, „Elbinger Anzeigen”, 1828, nr 14, s. 2–3. Informacje zawarte w dyspozycjach testamentów mieszczkańskich wykorzystywał M. Toeppen, *Elbinger Antiquitäten. Ein Beitrag zur Geschichte des städtischen Lebens im Mittelalter*, H. 1–3, Danzig 1871–1873. Podsumowanie badań autora nad tym zagadnieniem stanowi książka R. Kubicki, *Testamenty elbląskie. Studium z dziejów miasta i jego mieszkańców w późnym średniowieczu*, Gdańsk 2020, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, ss. 304.

4 E. Rozenkranz, *Prawo lubeckie w Elblągu od XIII do XVI wieku*, „Rocznik Gdański”, t. 51, 1991, z. 1, s. 28.

5 R. Kubicki, *Testamenty elbląskie z XIV-początków XVI w. - charakterystyka wraz z listą testatorów w układzie chronologicznym*, „Rocznik Elbląski”, t. 20, 2006, s. 204–208.

6 Szacunkowe dane dla 1500 r. za M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986, s. 116, 120.

7 Obliczenia w oparciu o wykazy osób sprawujących urzędy zob. R. Czaja, *Urzednicy miejscy Elbląga do 1524 roku*, Elbląg 2010.

na ogółem 111 zachowanych testamentów^[8]. Znamy więc co najwyżej testamenty jedynie 14% przedstawicieli ówczesnych elit władzy w mieście. Zarazem jednak, w ogólnej liczbie zachowanych dokumentów ostatniej woli, biorąc pod uwagę jej liczebność w społeczności miejskiej, grupa członków elity władzy (rajców, burmistrzów i ich rodzin) reprezentowana jest stosunkowo najlepiej. Osoby te rozporządzały w testamentach majątkiem o wartości kilkuset i więcej małych grzywien (grz.) pruskich (2 małe grz. = 1 dobra grz.) w gotówce^[9]. W przypadku Starego Miasta Elbląga 28% testamentów zostało spisane przez osoby dysponujące w testamencie ogólną sumą ponad 200 małych grz. w gotówce, 26% od 50 grz. do 200 małych grz., a 68% do 50 małych grz.^[10] Przy czym elita władzy rozporządzała co najmniej 200 małymi grz.^[11] Tak było też w przypadku wspomnianych na wstępie burmistrzów. Dodajmy jeszcze, że podobnie jak w innych testamentach ze Starego Miasta Elbląga, w treści obu dokumentów widać wyraźny podział na dwie grupy zapisów. Obok spraw majątkowych, legatów na rzecz członków rodziny, krewnych i przyjaciół, znajdują się dyspozycje na cele pobożne (*ad pias causas*), ofiary kierowane na rzecz kościołów, klasztorów, konkretnych duchownych oraz szpitali i biednych.

8 Wzięto pod uwagę dokumenty sporządzone przez osoby pełniące funkcję urzędową i ich najbliższych krewnych: burmistrz Piotr Storm (1450 r.), wójt Ulryk Ulrichs (1450 r.), krewny wójta Hans Witte (1452 r.), kuzyn dwóch rajców Herman Rauber (1453 r.), krewny wójta Hans Willems (1455 r.), Małgorzata żona rajcy Michała Brugmana (1457 r.), Michał Brugkmann syn rajcy (1459 r.), krewny rajcy Reymer Bylandt (1460 r.), burmistrz Wawrzyniec (Lorenz) Pilgerym (1461 r.), wójt Mattis Folmer (1470 r., 1484 r.), rajca Jeremias Voith (1473 r.), rajca Filip Lange (1484 r.), Elżbieta wdowa po rajcy Grzegorz Rawtenbergu (1488 r.), kamlarz i sołtys Kacper Langerbeyn (1491 r.), rajca Piotr Reese (1495 r.), rajca Paweł Lange (1500 r.) zob. R. Kubicki, *Testamenty elbląskie z XIV-początków XVI w.*, s. 204–208, nr 23, 25, 31, 41, 44, 47, 49, 50, 66, 70, 100, 108, 113, 118, 133. Informacje na temat sprawowania funkcji urzędowych w miastach na podstawie R. Czaja, *Urzednicy miejscy Elbląga*.

9 Grzywna pruska była jedynie jednostką obrachunkową w Prusach Krzyżackich i Królewskich. „Wagę grzywny chełmińskiej określono na 191,29 g srebra i miano z niej wybijać 720 denarów (fenigów).”, W. Odyniec, *Chełmiński system miar i chełmińska stopa mennicza w rozwoju historycznym*, w: *Studia culmensia historico-juridica czyli księga pamiątkowa 750-lecia prawa chełmińskiego*, t. 1, red. Z. Zdrójkowski, Toruń 1990, s. 406. W pierwszej połowie XV w., gdy obniżyła się realna zawartość srebra w bitych monetach, zaczęto odróżniać grzywny dobre od małych (drobnych), w stosunku 1 do 2.

10 Szacunki te można odnieść do informacji na temat zamożności mieszkańców miasta Elbląga opartych na kryterium liczby posiadanych nieruchomości. Według obliczeń Romana Czai w 1479 r. do grupy zamożnych należało 8% mieszkańców, średniozamożnych 28% a do grupy ubogich 64% zob. R. Czaja, *Socjotopografia miasta Elbląga w średniowieczu*, Toruń 1992, s. 42.

11 Można się tu także odwołać do podziału przyjętego w taryfie podatkowej, którą dyskutowano na zjazdach stanowych Prus Krzyżackich w 1431 i 1433 r., gdzie ludność podzielono na trzy grupy: 1- „najzamożniejszych obywateli (patrycjuszy, bogatych kupców sprawujących władzę w mieście) oraz pozostałych przedstawicieli warstwy kupieckiej i browarników, 2- „pospolitych obywateli” i rzemieślników, 3- „ludzi luźnych” (pracowników najemnych, dniówkowych, uczniów cechowych, ludność przedmiejską) zob. R. Czaja, *Struktura społeczna, w: Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Władza i społeczeństwo*, red. M. Biskup, R. Czaja, Warszawa 2008, s. 445.

1. zapisy na rzecz rodziny

Dla zrozumienia kontekstu sporządzenia zapisów na rzecz rodziny i znajomych obu burmistrzów najpierw trzeba przypomnieć najważniejsze fakty z ich życia publicznego i zarysować sytuację rodzinną testatorów w momencie spisania testamentów. Zarówno Piotr Storm, jak i Wawrzyniec Pilgerym należeli do nowych rajców, pierwszych przedstawicieli swoich rodzin w radzie miejskiej^[12]. Piotr Storm^[13], piastujący w 1450 r. funkcję burmistrza, był uprzednio rajcą (1419–1438), wityrykiem kościoła św. Mikołaja (1423 r.), kamlarzem zewnętrznym (1425 r.), delegatem na zjazdy pruskie (1427–1430, 1432–1444, 1446–1448, 1450), kamlarzem wewnętrznym (1429, 1433), panem wetowym (1429 r.), sołtysem (1429, 1435), delegatem na zjazd hanzeatycki (1441) i wreszcie burmistrzem (1438–1450)^[14]. Schyłek kariery publicznej Piotra przypadł na początki działalności młodszego od niego Wawrzyńca Pilgeryma. Obaj jeszcze w 1450 r. byli obecni na zjazdach miast i stanów pruskich. Przy czym dla Piotra były to cztery ostatnie zjazdy w karierze, a dla Wawrzyńca pierwszy z licznych w kolejnych latach^[15]. W Starym Mieście Elblągu Wawrzyniec Pilgerym^[16] sprawował kolejno funkcje: rajcy miejskiego (1449–1453), delegata na zjazdy pruskie (1450–1453, 1456–1459) i burmistrza (1454–1459)^[17]. Dodajmy, że w tym czasie Wawrzyniec był jedną z najważniejszych postaci życia politycznego miasta i całych Prus Krzyżackich. Należał do Tajnej Rady Związku Pruskiego. Uczestniczył w lutym i marcu 1454 r. w poselstwie stanów pruskich do Krakowa, a w dniu 11 czerwca 1454 r. jako burmistrz Starego Miasta Elbląga złożył hołd królowi Kazimierzowi Jagiellończykowi^[18]. Obok wspólnego udziału

12 R. Czaja, *Grupa rządząca Starego Miasta Elbląga w okresie wojny trzynastoletniej*, „Rocznik Elbląski”, t. 28, 2018, s. 28–29.

13 Piotr Storm był najprawdopodobniej synem Klauza Storma i Doroty (Orthie), jego rodzeństwem byli Mikołaj i Dorota (Orthie). Piotr wzmiankowany był wraz z rodzeństwem w 1409 r. jako odbiorca renty zapisanej na domu Fryderyka Medricha na ulicy Rybackiej, *Das Elbinger Kriegsbuch (1383–1409). Rechnungen für städtische Aufgebote*, bearb. v. D. Heckmann unter Mitarbeit v. K. Kwiatkowski, Köln-Weimar-Wien 2013, s. 395.

14 R. Skowrońska-Kamińska, *Posłowie wielkich miast Pruskich w latach 1411–1454*, Malbork 2007, s. 55, 93, 94, 119, 139, 142; R. Czaja, *Urządnicy miejscy Elbląga*, s. 199 (według indeksu).

15 Zestawienie udziału przedstawicieli elity Starego Miasta Elbląga w zjazdach miast i stanów pruskich w latach 1434–1454 zob. R. Skowrońska-Kamińska, *Posłowie*, tabela VI, s. 94–95.

16 Wawrzyniec Pilgerym był prawdopodobnie synem Stefana Pilgeryma, który w 1404 r. mieszkał na ulicy Rzeźnickiej, *Das Elbinger Kriegsbuch*, s. 352.

17 R. Skowrońska-Kamińska, *Posłowie*, s. 55, 95, 172, 178; R. Czaja, *Urządnicy miejscy Elbląga*, s. 194 (według indeksu).

18 R. Czaja, *Grupa rządząca Starego Miasta Elbląga*, s. 30.

w życiu politycznym miasta musiały istnieć także bliskie, bezpośrednie kontakty pomiędzy obu burmistrzami, o czym świadczy fakt, że Piotr Storm ustanowił Wawrzyńca Pilgeryma jednym z trzech wykonawców swojej ostatniej woli.

We wspomnianym testamencie Piotr Storm uwzględnił obok zapisu dla żony, także legaty na rzecz dzieci i najbliższych krewnych. W swojej ostatniej woli rozdzielił w sumie majątek obejmujący w gotówce 1523 małych grz., w tym 600 małych grz. stanowił warunkowy zapis na rzecz żony Elżbiety^[19], który miał być wypłacony w ciągu dwóch lat, w ratach po 300 małych grz. Dla porównania Wawrzyniec Pilgerym sporządził legaty, obejmujące łącznie około 500 małych grz. w gotówce. Wracając do testamentu Piotra Storma jego żona Elżbieta otrzymała posag oraz wspomniane 600 małych grz. i ubrania^[20], syn Hans 100 małych grz., najlepszy pancerz, wszystkie ubrania ojca, w tym płaszcz i suknie (*rock*) podbite futrem. Cały pozostały majątek posiadany na prawie chełmińskim i lubeckim, ruchomy i nieruchomy, który nie został wymieniony w testamencie, zapisał w równych częściach swoim dzieciom: wspomnianemu już Hansowi i córkom Małgorzacie i Katarzynie. Gdyby jednak żona Elżbieta wraz ze swoim kuratorem (*vormundern*) chciała otrzymać prawa do nieruchomości męża, to wówczas unieważniony zostałby wspomniany zapis na jej rzecz 600 małych grz. i ubrań. Zauważmy, że zastosowany tu legat warunkowy dawał żonie możliwość dokonania samodzielnego wyboru. Ponadto zapis w wysokości 10 małych grz. otrzymała dalsza krewna Barbara, córka Stefana Storma (bratanka Piotra Storma?), 4 małe grz. wuj (*ohm*) Piotra Storma, ksiądz Jan Rudiger, a 6 małych grz. inny ksiądz Wawrzyniec Brandenhof.

Szczególnie liczne legaty na rzecz krewnych sporządzali w swych testamentach testatorzy nie posiadający bezpośrednich dziedziców, a więc zazwyczaj własnych dzieci. Sytuacja taka miała miejsce w przypadku drugiego z omawianych tu burmistrzów elbląskich Wawrzyńca Pilgeryma. W 1461 r. był on już wdowcem i prawie cały posiadany majątek zapisał w testamencie, w różnych częściach, swym siostronom i ich licznym dzieciom, bratankowi, bratanicy i siostrzeńcowi swojej żony. Prawnym dziedzicem Wawrzyńca była jego siostra Katarzyna, która otrzymała brązową suknię z 9 srebrnymi guzikami oraz 80

19 Piotr Storm poślubił wdowę po rajcy Starego Miasta Elbląga w latach 1399–1416 Antonie Volmensteinie, zmarłym w 1421 r., R. Czaja, *Grupa rządząca Starego Miasta Elbląga*, s. 28; R. Czaja, *Urządnicy miejscy Elbląga*, s. 188.

20 Zapis ubrań należących do żony wynikały z faktu, że w prawie lubeckim ubrania kobiety nie były jej wyłączną własnością, lecz stanowiły część majątku podlegającego, tak jak ozdoby, podziałowi z dziećmi, zob. K.-R. Hahn, *Revaler Testamente im 15. und 16. Jahrhundert* (Schriften der Baltischen Historischen Kommission, Bd. 19), Berlin 2015, s. 503.

małych grz. Zapisy uzyskały także jej dzieci: Weronika, Mateusz, Barbara i Dorota, żona Hansa Scholtcze. W testamencie uwzględniono także córkę drugiej siostry Urszulę, żonę Henniga Bulckena, a także: bratanicę Barbarę, bratanka Hansa Pilgeryma oraz warunkowy zapis 30 małych grz. na rzecz nieletniego siostrzeńca żony Wawrzyńca Pilgeryma o imieniu Marcin. Ponadto legat w postaci metalowego pancerza i najlepszego kołnierza (*kolner*) otrzymał niejaki Paweł Efferken.

2. zapisy na cele pobożne (*ad pias causas*)

Jak już wspomniano obok rozporządzania majątkiem na rzecz członków rodziny w testamentach umieszczano także liczne zapisy na cele pobożne (*ad pias causas*). Co oczywiste, przedstawiciele elity władzy - burmistrzowie, obok kupców, wyróżniali się w tym względzie na tle innych grup ludności miasta, zarówno ilością zapisów, jak i ich ogólną sumą. Przy czym w wypadku najbogatszych mieszczan częstym rozwiązaniem było obdarowywanie legatami wielu instytucji kościelnych w mieście. W pierwszym rządzie kościoła parafialnego, następnie miejscowego klasztoru dominikanów, szpitali miejskich, opłacanie pielgrzymek, wreszcie ofiary na rzecz biednych w Elblągu, a czasem także legaty na rzecz licznych klasztorów w całych Prusach^[21]. Instytucje działające poza Elblągiem uwzględniali w swych zapisach zazwyczaj jedynie najbogatsi mieszczaństwo^[22]. Prawidłowości te widać w dyspozycjach zawartych w testamentach obu przywołanych tu burmistrzów. W testamencie Piotra Storma znalazł się ponadto jeszcze zapis 3 drobnych grz. na drogi i mosty (*zu wegen und stegen*) i legat w wysokości 50 małych grz. na utrzymanie przez dwa lata fortyfikacji miejskich, szczególnie ten ostatni był wymownym gestem więzi burmistrza z rodzinnym miastem^[23]. Z kolei na cele pobożne i dla biednych przeznaczono nieco ponad 120 małych grz. z ogólnych zapisów w gotówce (7,8% całości). W tym 10 małych grz. dla kościoła parafialnego, dalsze 6 małych grz. na mszę przed ołtarzem NMP w tej świątyni, gdzie testator miał zostać też pochowany, 10 małych grz. na rzecz dominikanów w Elblągu, po 2 małe grz. każdemu z konwentów beginek w mieście, 50 małych grz. dla biednych na ubrania i buty, a 30 małych

21 R. Kubicki, *Formy pobożności w mieście późnośredniowiecznym w świetle zapisów na rzecz kościoła i biednych w testamentach elbląskich (XV-początek XVI w.)*, „Zapiski Historyczne”, t. 76/2, 2011, s. 15, 17, 20–21.

22 P. Oliński, *Spoleczne uwarunkowania zapisów testamentowych w średniowiecznym Elblągu*, w: *In memoriam honoremque Casimiri Jasińskiego*, red. J. Wenta, P. Oliński, Toruń 2010, s. 190–191.

23 Na temat tego legatu zob. P. Oliński, *Spoleczne uwarunkowania*, s. 190.

grz. dla biednych dziewcząt, na posagi, aby mogły wyjść za mąż. W swym testamencie Piotr Storm uwzględnił również niewielkie zapisy na rzecz łącznie sześciu klasztorów zakonów mendykanckich poza miastem (razem 24 małe grz.), w tym dla trzech konwentów dominikanów (Chełmno, Toruń i Gdańsk), dwóch franciszkanów (Braniewo, Gdańsk) i jednego augustianów-eremitów (Świętomiejsce). Wszystkie one, podobnie jak kartuzi w Raju Maryi (dziś miasto Kartuzy), którym zapisał 10 grz., miały odprawiać czuwania i msze za jego duszę^[24]. Legaty na cele pobożne i dla biednych uwzględnił w swej ostatniej woli oczywiście również Wawrzyniec Pilgerym, który przeznaczył na te cele w sumie 70 małych grz. (około 14% całości zapisów w gotówce). W tym między innymi ofiarował 10 małych grz. kościołowi parafialnemu, w którym miał zostać pochowany, 10 małych grz. klasztorowi dominikanów i 3 małe grz. nowemu szpitalowi św. Jerzego w Elblągu. Uczynił także zapis dla uczniów trzymających świece przed Najświętszym Sakramentem zanoszonym do chorych^[25].

W przypadku obu testatorów widoczna jest dbałość o ekskluzywne formy pamięci modlitewnej^[26]. Niewątpliwym przywilejem członków elity władzy w mieście był też pochówek w kościele parafialnym i odprawiane w nim, w ich intencji, msze. Charakterystyczne są również legaty na rzecz instytucji (przede wszystkim klasztorów), gwarantujących długie trwanie pamięci o ofiarodawcy i modlitwy za duszę odprawiane już po jego śmierci^[27]. W obu testamentach zwracają uwagę zapisy na rzecz zakonu Najświętszego Zbawiciela założonego przez św. Brygidę. W pierwszym była to pielgrzymka zastępcza do Vadestny w Szwecji^[28], a w drugim wsparcie na rzecz powstającego od 1458 r. w Elblągu klasztoru tego zakonu^[29]. Potwierdza to pośrednio wspomniane już zaangażowanie obu burmistrzów w życie polityczne ówczesnych Prus Krzyżackich i symboliczne znaczenie św. Brygidy w zmaganiach Związku Pruskiego z zako-

24 P. Oliński, *Spoleczne uwarunkowania*, s. 190.

25 Na temat tego legatu zob. P. Oliński, *Fundacje mieszczańskie w miastach pruskich w okresie średniowiecza i na progu czasów nowożytnych (Chełmno, Toruń, Elbląg, Gdańsk, Królewiec, Braniewo)*, Toruń 2008, s. 97.

26 Elementem ich była także przynależność do bractw dewocyjnych skupiających kupców, w ramach których gwarantowano sobie udział w nabożeństwach a przede wszystkim pochówek w kościele parafialnym i modlitwy za zmarłego i jego bliskich zob. R. Czaja, *Grupy rządzące w miastach*, s. 75–85.

27 H. Samsonowicz, *Chrześcijaństwo na peryferiach Europy. Formy życia religijnego w miastach nadbałtyckich na schyłku średniowiecza*, w: *Spoleczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 4, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1994, s. 211.

28 Na ten temat zob. M. Toeppen, *Elbinger Antiquitäten. Ein Beitrag zur Geschichte des städtischen Lebens im Mittelalter*, H. 1–3, Danzig 1871–1873, s. 139; E. Carstenn, *Geschichte der Hansestadt Elbing*, Elbing 1937, s. 304.

29 R. Kubicki, *Testamenty elbląskie. Studium z dziejów miasta*, s. 130.

nem krzyżackim^[30]. Przy czym legat Piotra Storma z 1450 r. stanowi świadectwo zainteresowania elit elbląskich jej postacią jeszcze przed wybuchem wojny trzynastoletniej.

Podsumowując, w omawianych tu testamentach burmistrzów Starego Miasta Elbląga widać pewne podobieństwo, zarówno jeśli idzie o sposób podziału majątku, jak i dyspozycje *ad pias causas*. Piotr Storm obdarował w sumie sześciu krewnych i jeszcze jedną osobę, największy zapis sporządzając na rzecz żony, natomiast Wawrzyniec Pilgerym uwzględnił ośmiu krewnych i dwie inne osoby. Przy czym w związku z tym, że był już wówczas wdowcem, największy zapis otrzymała jego prawna dziedziczka, siostra Katarzyna, i warunkowo siostrzeniec żony Marcin. W wypadku Katarzyny i siostrzeńca żony Marcina zapisy te miały charakter warunkowy. W wypadku tego ostatniego potencjalny legat miał pełnić właściwie funkcję dyscyplinującą młodzieńca. Wawrzyniec Pilgerym ustalił, że gdyby siostra kwestionowała wysokość otrzymanego zapisu jej legat miał zostać zmniejszony przez wykonawców testamentu do 40 grz., natomiast siostrzeniec żony otrzymać miał swój zapis po osiągnięciu lat sprawnych tylko jeśli będzie się właściwie zachowywał. W obu przypadkach potencjalnie odebrane sumy miały być przez wykonawców testamentu przeznaczone na cele pobożne. Zbliżone zapisy w obu testamentach dotyczyły instytucji kościelnych. Obaj uwzględnili zapisy na rzecz kościoła parafialnego św. Mikołaja, w którym mieli zostać pochowani, i osobno na odprawienie w nim mszy w swojej intencji. Zapisy otrzymał także klasztor dominikanów i ubodzy w mieście. W testamencie Piotra Storma pojawiły się także legaty na rzecz instytucji kościelnych, działających poza miastem. Mowa tu o sześciu klasztorach zakonów mendykanckich w Prusach, a także placówce kartuzów w Raju Maryi koło Gdańska. Uwzględnił on także zapis na opłacenie pielgrzymki do kościoła zgromadzenia Najświętszego Zbawiciela w szwedzkiej Vadstena, siedziby zakonu założonego przez św. Brygidę. Wspomniany testator sfinansował również zastępczą pielgrzymkę do Wilsnack w Brandenburgii. Wymownym świadectwem czasu są także umieszczone w obu testamentach zapisy osobistego rynsztunku wojskowego, należącego do testatorów. Wszystkie przytoczone tu zapisy są świadectwem bogactwa informacji, jakie zawarte są w dokumentach ostatniej woli spisanych w późnym średniowieczu przez mieszkańców Elbląga.

30 S. Kamińska, *Klasztory brygidek w Gdańsku, Elblągu i Lublinie. Założenie i uposażenie*, Gdańsk 1970, s. 126–128; R. Kubicki, *Testamenty mieszkańców Elbląga z drugiej połowy XV w.*, „Rocznik Elbląski”, t. 28, 2018, s. 40–43.

Aneks źródłowy^[31]

nr 1

Elbląg, 9 V 1450 r.

Testament burmistrza Piotra Storma

Oryg.: Archiwum Państwowe w Gdańsku, Akta miasta Elbląga, dokumenty, 368/III,26.

Kop.: brak.

Reg.: E. Volckmann, *Katalog des Elbinger Stadtarchivs*, Elbing 1875, s. 42. Tam zapisany jako Peter Schorm.

Uw.: zapiska in dorso: Testamentum honesti viri domini Petri Sthorm proconsulis anno L

In Gotes namen amen. Ich Peter Sthorm, wen der almechtige Got meyn herre obir mich gebeuth, das ich sterbe, so mache ich zcu vor bey gutter vornunft meynere synne mit wolbedachtem mutte und fulmacht meynes libes, meynen letzsten willen, alse meyn testament. Zcum ersten so gebe und bescheide ich unsir pfarkirche zcu Sente Niclos^[32] 10 mr. und kyse domete in dieselbe kirche meyne beygrafft. Item so bescheide ich 3 mr. wege und stege mete zcu bessern. Item so bescheide ich 50 mr. zcu der stat befestunge bynnen czwen jaren die uszurichten. Item zcu Unser Lieben Fruwen messe bescheide ich 6 mr. Item den predigern brudern^[33] alhir im closter bescheide ich 10 mr. und sullen mich in gedechtnisse halden und mit vigilien und selemessen eyns begeen lassen. Item den karthewsern^[34] bescheide ich 10 mr. und sullen mich ouch mit vigilien und selemessen eyn begeen lassen. Item iglichem covent^[35] alhir

31 W przygotowaniu edycji posłużono się częściowo zasadami zawartymi w instrukcji wydawniczej J. Schultzego (*Richtlinien für äußere Textgestaltung bei Herausgabe von Quellen zur neueren Geschichte*, „Blätter für die deutsche Landesgeschichte”, t. 98, 1962, s. 1–11) i instrukcji A. Wolffa (*Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 1, 1957, s. 155–184). W dokumentach zachowano oryginalną formę zapisu (w tym literę „w”, w miejscach, gdzie fonetycznie ma ona wartość „u”). Pisownię ujednolicono tylko w ten sposób że cyfry rzymskie zamieniono na arabskie, zastosowano też skrót ger. = geringe, mr. = Mark (grzywna pruska). W nawiasach kwadratowych oznaczono fragmenty tekstu uzupełnione przez wydawcę. Informacje na temat sprawowania funkcji urzędowych w Elblągu na podstawie R. Czaja, *Urzednicy miejscy Elbląga*, s. 183–202.

32 Kościół parafialny św. Mikołaja.

33 Dominikanie w Elblągu.

34 Klasztor kartuzów w Raju Maryi koło Gdańska (obecnie Kartuzy).

35 Konwenty beginek w Elblągu.

in der stat bescheide ich 2 mr. Item herr Johanes Rudiger^[36] meynem ohmen bescheide ich 4 mr. und her Lorencz Brandenhoff^[37] 6 mr. und sollen Got den Herrn vor meyne sele bitten. Item Barbaren^[38] Stefan Stormes tochter bescheide ich 10 mr. Item so gebe und bescheide ich 50 mr. czu groem gewande und zu schwen armen nodorfftigen lwten in die ere Gotes meyner selen czu hwlfen und czu troste czu vorteylen und bynnen czwen jaren das uszurichten. Item so bescheide ich 30 mr. armen jungkfrauen, wen man sie zcu mannen geben wirt. Item so bescheide ich eyne resse zcum Heiligen Blutte ken Welsenak^[39] und eyne reyse zcu Sente Birgitten zcu Watsteyn^[40], do sal man czwene redliche manne ken senden en czu geben eyn mogelich gelt und men sal Sente Birgitte denne oppern von meyner wegen 2 noblenn addir die wirde ab ich bynnen des die 2 rysen selbest personlich nicht geendet habe. Item so bescheide ich 8 mr. czu bessern die 6 buden bey Sente Jacob^[41], die meyn herre her Claus Bwsdorff^[42] dem Got genade hat buwen lassen. Item so bescheide ich den dren clostern der predigern bruder, also Colmen^[43], Thorn^[44] und Danczk^[45] und den dren clostern Brunsberg^[46], Danczk^[47] und Heilgebiel^[48] der borfoten brudern iglichem closter 4 mr. und sullen mich in iglichem closter mit vigilien und selmessen eyns begeben lassen Got den Herrn vor meyne sele zcu bittende, das Her myr gnedich und barmherczig musse seyn. Item Hans Sthorme^[49] meynem sone gebe und bescheide ich hundert mr. und meynen besten harnisch

36 Książdz Jan Rudiger wuj Piotra Storma.

37 Książdz Wawrzyniec Brandenhof, bliżej niezany.

38 Barbara, córka Stefana Storma, brata? Piotra Storma.

39 Ośrodek pielgrzymkowy w Brandenburgii przechowujący w średniowieczu relikwie cudownych hostii, które miały ronić Krew Pańską, C. Aman, *Die Glasmalereien der Wilsnacker Nikolaikirche*, „Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Prignitz”, Bd. 4, 2004, s. 9–15.

40 Kościół św. Brygidy w Vadestenie w Szwecji.

41 Kościół św. Jakuba, początkowo kościół cmentarny, później filialny wobec fary, pełnił też funkcje parafialne dla mieszkańców przedmieścia.

42 Klaus Busdorf, rajca Starego Miasta Elbląga w latach 1411–1420.

43 Klasztor dominikanów w Chełmnie.

44 Klasztor dominikanów w Toruniu.

45 Klasztor dominikanów w Gdańsku.

46 Klasztor franciszkanów w Braniewie.

47 Klasztor franciszkanów w Gdańsku.

48 Klasztor augustianów-eremitów w Świętomiejscu (obecnie ros. Mamonowo).

49 Hans Storm syn Piotra Storma.

zcu meynem libe behorende mit aller czubehorunge und alle meyne cleider zcu meynem libe gemacht mantell und rogke mit den ffuttern und aller czubehorunge zcu vor uss meynen guttern zcu nemende. Item Elizabet^[50] meyner hawsfrauwen sal man iren brutschatcz widder geben als gut als sie den czu myr gebracht hat und mith ir emphanen habe, dorczu so bescheide ich ir alle cleider also mentell und rogke, die sie von myr hat, und ouch mit den futtern, die do under seyn usgenomen, das gesmeyde, das dor ane ist, also silber und perlen. Item so gebe ich und bescheide Elizabet meyne hawsfrauwen vorgebant 600 mr., die sal men ir in czwen jaren yo das jar 300 mr. geben und usrichten und hir mete sal meyne hawsfrauwe gancz und gar czu irem teyle von meyner wegen seyn vornuget und in meyne nochgelassenne gutter keyns mehr zcufordern und diesse vorgebant goben und gyffte alle und eyne igliche besunder steet zcu vornemende alles bey geringe gelde. Item alle ander meyne gutter, die zcu vor in diessem testamente nicht vorgebant, noch geschreben seyn, und noch meyne tode lassen werde, welcherley die gutter seyn, bewegelich, unbewegelich, stende stocke, legende grunde, varende habe, geratschafft, silberwergk, schulde keyns usgenomen, beide im lubeschem und ouch im colmischem rechte wesende, die gebe und bescheide ich Margaretan^[51], Katharinen^[52] und Hans^[53], meynen kindern, eyne also vele also dem anderen czu gleicher teylunge under sich czu vorteylen. Und ab meyne hawsfrauwe Elizabet vorgebant mit eren vormundern sich welden halden an meyne legende grunde und ere meynuge were, das ich derselben meyner legenden grunden bynnen der stadt gelegen nicht vorgebant mochte und sie ir anteyl, was ir dorane geboren mach haben welde, so sal man ir was ir an den legenden grunden bynnen der stat gelegen geboren mach czu irem teyle volgen lassen, sunder die vorgebant goben und giffte, die ich ir worgebant und bescheiden habe, als die 600 mr. mit den cleidern, sal gancz machtloss seyn und spreche sey machtloss und dorumbe so mach sie mit eren vormundern kysen czu den legenden gruden addir czu der ersten vorgeschrieben gobe und mach doruff vorsehen seyn wor zcu best genuge czu wirt haben. Zcu vormunder diesses testament setcze und kyse ich her Michel Brugkman^[54],

50 Elżbieta żona Piotra Storma.

51 Małgorzata córka Piotra Storma.

52 Katarzyna córka Piotra Storma.

53 Hans Storm syn Piotra Storma.

54 Michał Brugkman, rajca Starego Miasta Elbląga w latach 1425–1458.

her Cord Rowber^[55] und her Lorencz Pylgerym^[56]. Geczuge seyn die ersamen heren her Johan von Ruden^[57] und her Casper Ryman^[58] von den wirdigen hern burgermeister und dem ersamen rathmannen czu diessem testament gesant. Gescheen im jar unsern Heren xiiii^cL am sonobende nehst vor der Hymmelfart Unsers Herren.

nr 2

Elbląg, 13 I 1461 r.

Testament burmistrza Wawrzyńca Pilgeryma

Oryg.: Archiwum Państwowe w Gdańsku, Akta miasta Elbląga, dokumenty, 368/III,59.

Kop.: brak.

Reg.: brak.

Druk: F[erdinand] N[eumann], *Elbingensia*, „Elbinger Anzeigen”, 1828, nr 14, s. 2–3. W edycji uwspółcześniono pisownię.

Uw.: zapiska in dorso: Testamentum honesti viri domini Laurencius Pilgeryn proconsulis anno domini etc LXI; dopisek: her Jacob Scheynhayn, Niclus Syfert *haben* das testament geholt

In Gotes namen amen. Ich Lorencz Pilgerym, wen der almechtige Got meyn Herre obir mich gebeuet, das ich sterbe, so mache ich czuvor bey guter vornunft meyner synne mit wolbedachtem mutthe meynen leczsten willen, also meyn testament. Czum ersten so bescheyde ich unser pfarkirche Sente Niclos^[59] 10 ger. mr. und kyse domethe in dy kirche meyne beygraft. Item so bescheide ich czu des Heiligen Leichnams und Unser Lieben Frauen messe 10 ger. mr. Item so gebe ich 10 ger. mr. czu hwlffe die schwler czu halden, die do geen mit den kertzen vor dem Heiligen Sacrament czu

55 Cord Rowber, rajca Starego Miasta Elbląga w latach 1447–1468.

56 Wawrzyniec Pilgerym, rajca Starego Miasta Elbląga w latach 1449–1453, jego testament publikujemy poniżej.

57 Jan von Ruden, rajca Starego Miasta Elbląga w latach 1439–1451.

58 Kacper Ryman, rajca Starego Miasta Elbląga w latach 1440–1467.

59 Kościół parafialny św. Mikołaja.

den krankten. Item so bescheide ich 10 ger. mr. den predigern bruder^[60] alhir in der stat. Also das meyne testamentarien uff 10 grosse feste des obendes dovor, wonner sie die vesper syngen, dem priori eyne ger. mr. geben sullen, der den brudern uff sulch gross fest vor dy mr., eyn gut gerichte czu irem tische bestellen sal, und alle prister brudern czu befelen den anderem tag dor noch itzlicher in seyner messe Got unsern Herrn vor meyne und meyner hawsfrauwen zele czu bittende, und also uff andere grosse fest dem priori eyne mr. czu gebende und domethe czu bestellende als vorberurt ist, bes das die 10 mr. seyn gefallen, und uns in ire ewiges gedechtnisse czu schreibende^[61]. Item so gebe ich in die ere Sente Jorgens^[62] 3 ger. mr., dovon iczlichem sychen ^ades sonobende^a 1/2 stoff bier und eynen wegke czugebende, dy weyle die drey mr. weren. Item so gebe ich den willigen armen 2 ger. mr. czu irer bauwunge und 1/2 last kolen czu irer nodtorfft. Item so bescheide ich 5 ger. mr., 10 [p]salter meyner zelen czu troste czu lesen, so schir ich von diesse werlde byn vorscheyden. Item so gebe ich meynes bruder son Hans^[63], der sich czu Danczk^[64] vorandert hat, 10 ger. mr. und meynen swartzen mantel, eyn par hossen, und meyne jope nehst der besten. Item so gebe ich Matt[is]^[65] meyner swester son 10 ger. mr. Item meynes bruders dem Got genade hawsfrauwe und Barbara^[66] irer tochter gebe ich 10 ger. mr. Item so bescheide ich 30 ger. mr. mich erlich und redlich czu der erden czu bestaten. Item so habe ich uff Bernd Liepers^[67] hawsse 50 ger. mr., der sullen meyne testamentarien mechtich seyn also balde noch meynem tode czu vorkouffen und meyn vorgeschrieben testament domete czu entscheiden, und was denne dor ane gebrechen wirt, sullen meyne testamentarien von meynen nochgelassenen guttern an silber und an gelde emphanen, das ander hinderstellige methe uszurichten. Item so habe ich 50 ger. mr.

60 Dominikanie w Elblągu.

61 Księga zmarłych klasztoru.

^a-^a *Tekst nadpisany.*

62 Nowy szpital św. Jerzego na wschód od Nowego Miasta Elbląga.

63 Hans, bratanek Wawrzyńca Pilgeryma.

64 Miasto Gdańsk.

65 Mateusz, siostrzeniec Wawrzyńca Pilgeryma.

66 Barbara, bratanica Wawrzyńca Pilgeryma.

67 Bernd Liepers, bliżej nieznany.

uff der mele von den 50 mr. gebe ich Petro^[68] dem alden glockener und sich in das nuwe closter Sente Birgitten^[69] geben wil 20 ger. mr., und dy ander 30 mr. gebe ich Merten^[70], meyner hawsfrauwen swester son, wirt her sich erlich und redlich halden, wirt her sich also nicht halden, so sullen meyne testamentarien dy 30 mr. in dy ere Gotes geben, welche 30 mr. her Clemens Maternen^[71] czu getruwer hant dem jungen czum besten halden sal, und vor den jungen rathen bes czu seynen mundigen jaren. Item so gebe ich Pawel Efferken^[72] meyn stelen panczer und meyn beste kolner. Item meyner swester tochter Barbara^[73] bescheide ich den besten bloen harres mantel. Item so gebe ich meyner swester Katharinen, die meyn recht erbname ist, czu irem teyle eyne brunen rogk mit 9 silberinen knoffeln und 80 ger. mr., die sullen ir von meynem hawsse gefallen. ^bUnd noch meynem tode vier wochen sal men ir geben 40 mr. dornoch obir acht wochen sal men ir geben dy ander 40 mr. ^bHir methes sal sie von meyner wegen gancz seyn vornuget, und welde sie hir dene nicht genugesam seyn, so sal men ir von den 80 mr. nicht mehe denne 40 mr. geben, und die anderen 40 mr. sullen meyne testamentarien in dy ere Gotis geben. Item so bescheide ich meyner swester tochter Vronnen^[74] eyne swartzzen rogk mit 9 silberinnen knoffeln. Item alle ander meyne guter bewegelich, unbewegelich, legende grunde, varende habe, meyn hawss dor ich inne wane, cleyder, silberwerk, gereytschafft, kasten, schusseln, kannen, gropen, schulde, betegewant, alle varende habe und guter, keyns usgenommen, wanner meyn testament usgerichtet ist, die denne noch meynen tode bleyben werden, die gebe ich luwterlich umme Gotes willen meyner swester tochter Dorothen^[75] und Hans Scholtzen^[76], irem manne und mayner ander swester tochter Ursulen^[77] und Hennich Bul-

68 Piotr, stary dzwonnik.

69 Klasztor brygidek w Elblągu.

70 Marcin, siostrzeniec żony Wawrzyńca Pilgeryma.

71 Klemens Materne, krewny rajcy Starego Miasta Elbląga, Klauza Materne (rajcy w latach 1456–1466).

72 Paweł Efferken, bliżej nieznan.

73 Barbara, siostrzenica Wawrzyńca Pilgeryma.

74^b–^b *Fragment pominięty w edycji F. Neumanna.*

Weronika, siostrzenica Wawrzyńca Pilgeryma.

75 Dorota Scholzen, siostrzenica Wawrzyńca Pilgeryma.

76 Hans Scholcze, mąż siostrzenicy Wawrzyńca Pilgeryma.

77 Urszula Bulcken, siostrzenica Wawrzyńca Pilgeryma.

cken^[78] irem manne in crafft meynes testaments und noch lubesschem rechte, tzu gleicher teylunge undir sich czu vorteylen, und sullen von meynem hawsse das ich en bescheiden habe, die vorgeante 80 mr., die ich meyner swester Katharinen^[79] habe gegeben, usrichten czu genuge also vorstehet berurt, mit sulcher undirscheyt, ap es Got unser Herre mit en hienochmols also wurde fwgen, das sie widder in ire besitzunge und heymut und ouch czur narunge qwemen, und also vormogende wurden, so sullen sie so vele guter also ich en gegeben und bescheyden habe, widdir in dy ere Gotes geben. Zcu vormundern disses testaments setcze und kyse ich her Clemens Maternen und Claus Birsmyd^[80]. Geczeuge seyn dy ersamen hern her Johan Blusman^[81] und her Niclus Bachwss^[82], von den wirdigen hern burgermeister und rathmanen czu diessem testament gesant. Gescheen im jore unsers Hern xiiii^c LXI am achten tage der Heiligen Dreier Konige.

78 Hennig Bulcken, mąż siostrzenicy Wawrzyńca Pilgeryma.

79 Katarzyna, siostra Wawrzyńca Pilgeryma.

80 Klaus Birsmyd, rajca Starego Miasta Elbląga w latach 1461–1470.

81 Jan Blusman, rajca Starego Miasta Elbląga w latach 1447–1469.

82 Mikołaj Backhus, rajca Starego Miasta Elbląga w latach 1454–1462.

Documents of the last will of the mayors of the Old Town of Elbląg Peter Storm (1450) and Lorenz Pilgerym (1461)

Summary

The study discusses the instructions contained in the documents of the last will of two representatives of the ruling elite in the Old Town of Elbląg around the middle of the 15th century, mayors Peter Storm and Lorenz Pilgerym. In his will of 1450, Peter Storm distributed a total of 1,523 small... in cash, with 600 small... was a conditional request in favor of his wife, Elizabeth. Lorenz Pilgerym, made legates in 1461 for a total of about 500 small... At the same time, donations for pious causes and for the poor in Peter Storm's will amounted to slightly more than 120 small... , which accounted for 7.8% of the entire records in cash, and in the last will of Lorenz Pilgerym, respectively about 70 small..., i.e. 14% of the total entries in cash. There is a similarity in both wills in terms of methods of distribution of the assets and dispositions *ad pias causas*. In total, Peter Storm made a gift to six relatives and one more person, while Lorenz Pilgerym to eight relatives and two others. The entries for pious purposes usually concerned the parish church of St. Nicholas, where both mayors were to be buried, and masses celebrated for them. Both Peter and Lorenz also took into account the provisions for the Dominican monastery and the poor in the city, and then other institutions. What's interesting, both documents contain an entry concerning the Convent of the Holy Saviour founded by St. Brigid. The records of personal military gear belonging to the testators are also an eloquent testimony of the time. All the above-mentioned entries testify to the wealth of information contained in the documents of the last will written in the late Middle Ages by the inhabitants of Elbląg. The edition of both documents was included in the study.